

Лук'яненко О. В.,
кандидат історичних наук, старший викладач
кафедри культурології, Полтавський національний
педагогічний університет ім. В. Г. Короленка
(Україна, Полтава), lukyanenko.ov@gmail.com

КОЛЕКТИВИ ПЕДАГОГІЧНИХ ВІЗ УКРАЇНСЬКОЇ РСР ДОБИ «ВІДЛИГИ» НА ПЕРЕХРЕСТІ ОСВІТНИХ РЕФОРМ (Ч.1)

Ілюструються зміни у ставленні колективів педінститутів УРСР періоду десталінізації (1953–1964 рр.) до реформування їхнього професійного середовища. Застосування методу контент-аналізу педагогічної преси дозволило проілюструвати тлумачення викладачами вищів мети змін; виявити її реальне та бажане змістове наповнення переділу сфер впливу між педагогічними інститутами, порівняти організацію процесу перетворень у різних регіонах, сферах та напрямках.

Ключові слова: повсякдення, реформи освіти, вища педагогічна школа, десталінізація.

Система вищої освіти покликана готувати людину до відкриття нового, а тому і сама перебуває постійному русі та вдосконаленні. Часто її просто лихоманить від кількості змін, неузгодженості дій реформаторів різного рівня та місцевих варіантів розуміння правильності змін. На початку XXI століття вища школа України нарешті отримала новітній закон, що б регламентував її функціонування. Проте, самим законом справа не закінчується. Кількість навчальних закладів, якість викладання та рівень як абітурієнтів, так і викладачів стають темами довгих дискусій у вузьких колах спеціалістів. Півстоліття тому, у час ліберальних реформ доби «відлиги» вища школа УРСР уже стояла на схожому роздоріжжі. Тоді освітяни стикнулися з тією ж силою силенною проблем, що їх намагався розв'язати сучасне українське чиновництво. У даній розвідці ми поглянемо, який образ змін в системі освіти формувало у педагогів профільне видання «Радянська освіта». Країні довелося пережити не один десяток реформ, що спіткали різні сфери життя щороку. Ті ж, що стосувалися виключно освітньої сфери і пропонувалися інтелігенції для роздумів крізь періодику, ми згуртували у декілька тематичних блоків.

Перший блок об'єднує публікації, що розтлумачували педагогам зміни в структурі вищої школи та системи її управління. Початок 1950–х ознаменувався процесом реорганізації в сітці педінститутів країни. У серпні 1953 р. преса оприлюднила наслідки перших змін: 5 учительських інститутів (Білоцерківський іноземних мов, Житомирський, Ізмаїльський, Осипенківський та Ровенський) стали педагогічними. Подібні суто прагматичні зміни тлумачилися з позицій ідеології. На

підкріплення віри у правильність реформ освітянам у цій же публікації нагадали слова В. Мологова: «Ми живемо в такий час, коли всі дороги ведуть до комунізму» [1]. Це, очевидно, мало б переконати у правильності курсу. Процес реорганізації учительських інститутів завершився у 1954 р. Про наслідки кількарічної реформи у вересні 1955 р. освітянам звітували так само через пресу. Згідно з роз'ясненнями, після усіх змін в УРСР утворилося 37 педагогічних інститутів з 33 тис. 917 студентами стаціонару та 56 тис. студентами–заочниками. У педагогічних вишах працювали 3 тис. 33 викладачі. Влада таким чином провела укрупнення малочисельних факультетів і відділів у 10 інститутах. Окрім системи освіти, такі публікації слугували своєрідною рекламою здобутків влади у матеріальній сфері. Негаразди із майном, дефіцит продуктів, ідеологічний контроль мали забути на фоні того, що держава звітувала про успіхи відбудови інститутів, що тягнулася ще з 1945 р. Показовими стали відбудови гуртожитків Житомирського педінституту та Київського ДПП іноземних мов, будівництво нових навчальних корпусів, майстерень по склу, дереву та металу з кваліфікованими викладачами Запорізького та Полтавського педагогічного вишів [2].

Правда, преса замовчувала ціну подібних відбудов – розкрадання коштів, зриви строків, неякісність будівництва, залучення студентів та викладачів через відсутність бажання облбудтрестів допомагати з роботою та матеріалами тощо. Всі ці данні, залишені у протоколах партзборів, доповідних записках Міносвіти та у звітах до місцевих парткомів не повинні були зіпсувати позитивного образу, що його вимальовувала періодика.

Питання управління вищою школою було підняте під час обговорення реформи М. Хрущова по вдосконаленню керівництва промисловістю та будівництвом у 1957 р. Так само, як і викладачі Київського ДПП, стосовно цього дискутували вчителі чи не всіх українських шкіл та викладачі чи не кожного вишу, бо «партія, як завжди, звернулася за порадою» [3]. Специфічні висновки такої обмін думками породив у Черкасах. У квітні 1957 р. викладач педінституту М. Босий почав критику Міносвіти за недосконалу мережу педвишів країни. Педагога обурювало, що в Черкаській області діяли два інститути – Уманський та Черкаський, готуючи спеціалістів однакового призначення. Пропозиції були радикальні: об'єднати на базі Черкаського два заклади [4].

Третя хвиля реформаторських настроїв прокотилася освітянськими колами у зв'язку з підготовкою нового закону про освіту. У листопаді 1958 р. на сторінках преси опублікували проект тез «Про змінення зв'язку школи з життям» [6]. Уже в грудні у періодиці розгорнулася широка кампанія по обговоренню нововведень. Напевне, не знаючи про ініціативи своїх черкаських колег по злиттю Черкаського та Уманського педагогічних інститутів, в Умані пропонували скоротити кількість вузів, а інститути зміцнити кадрами та матеріально–технічною базою [8].

Набувала все ширшої популярності ідея, висловлена черкашанами 1957 р. про те, аби Міністерство вищої освіти взагалі ліквідувати через недієздатність, передавши університетську освіту у відання Міністерства освіти [4]. Через підготовку профільного закону, в Умані через рік після пропозиції колег знову рекомендували владі ліквідувати Міністерство вищої і середньої спеціальної освіти, аби не дублювати не дублювати повноваження [8].

Окремий блок пропозицій стосувався питань проходження студентами практики та набуття реальних учительських навичок. Викладачі Київського ДПП пропонували створити при педінститутах базові школи, підпорядковані повністю вишам, а через них і Міносвіти. Відповідальність за такі школи мали б покласти на дирекцію педінституту та кафедри закладу [5]. В Уманському ДПП студентську практику хотіли проводити в умовах життя: не лише у школах, але й у колгоспах та на заводах, а не на штучно створених «придатках», як уманці називали агроділянки та біостанції, бо вони дійсно були далекі від життя та тогочасного рівня науки і техніки [8].

Третя група дискусійних питань стосувалася перепідготовки спеціалістів. Харків'яни вважали, що функції інститутів удосконалення учителів слід було передати заочним відділам педагогічних інститутів, бо у них для цього була солідна наукова, методична та педагогічна база. Як приклад, наводилися доля Харківського педагогічного інституту, який реорганізували у ХДПП фізичного виховання, а база залишилася. Пропозиція харків'ян полягала у тому, аби в експериментальному порядку на базі його заочного відділу утворити перший такий інститут удосконалення вчителів, бо це був інститут міжобласного значення [7]. Окремі пропозиції з Уманського ДПП також стосувалися отримання освіти громадянами. Наприклад, вони рекомендували скасувати обмеження у віці для осіб для здобування освіти на другу спеціальність. Саме ж отримання другої спеціальності слід було зробити платною. Осіб з вищої освітою на другу спеціальність освітяни Умані пропонували приймати без вступних іспитів [8].

Багато з цих озвучених у пресі пропозицій (які були лише краплиною в морі з–поміж тих, що так і залишилися на сторінках протоколів зборів та засідань) так і залишилися невиконаними. Це видно із подальших публікацій у пресі. У 1961 р. проблема вузівської географії залишалася актуальною, як і 3 роки тому. Автори публікації зауважували недосконалість системи вищої педагогічної освіти. В УРСР були педагогічні виші (Глухівський, Бердичівський, Слов'янський), де працювали 1–2 кандидати наук, а інші викладачі були без наукових ступенів і звань. Знову за доцільне пропонувалося «карликові» педінститути приєднати до більших за територіальним принципом. Наприклад, Глухівський – до Сумського, Бердичівський – до Житомирського, однак, на думку освітян, обласний принцип у цьому об'єднанні не мав бути самоціллю. Наприклад, пропонували залишити одночасно старий Ніжинський і молодий Чернігівський виші в одній області, бо профілізація закладів була різною. Перший спеціалізувався на підготовці учителів мови та літератури, а другий мав потужний фізмат факультет [9].

Прикметно, що поділити виші за спеціалізацією пропонували ще у 1953 р. Проте тоді 27 педагогічних та 19 учительських інститутів повинні були мати чітку спеціалізацію у наукових темах. Скажімо, Київський ДПП мав спеціалізуватися на вивченні теми «Сім'я і школа», Черкаський – «Моральне виховання дітей», Вінницький – «Методика викладання основ науки» тощо. Вважали, що такі чином зростаюча кількість контингенту викладачів та студентів могла плідніше працювати на ниві освіти та науки, а думати було про що: план прийому на 1950–1955 роки порівняно з 1946–1950 мали збільшити на 45%, на стаціонарі у педагогічних вишах вчилос

33 тис. 633 осіб, заочно – 41 тис. 496, а в стінах закладів працювали 2 тис. 662 викладачів та професорів [18].

Дійсно, кількість вишів в УРСР значно розрослася у порівнянні з початком століття. У 1961 р. замість дореволюційних 27 працювали 135 закладів, де навчалися 417 тис. 800 студентів. Проте, якщо одні у період реформ пропонували зробити освіту якіснішою шляхом звуження сітки закладів, інші вітали таке розгалуження. Цьому знаходили і виправдання: «де, в якій державі капіталістичного світу коногон може стати віце–президентом Академії наук, а син селянина–злидаря може стати видатним ученим?» – запитували вони, захищаючи розгалужену систему підготовки спеціалістів [10].

Специфічним блоком питань, що пояснювали ставлення педагогів та реформування їхнього звичного світу, була політехнізація освіти. Ми торкнемося її в інших своїх розвідках. Тут же зупинимося на проблемі створення нових відділів та факультетів, що було викликане процесом поступу освіти. У 1958 р., коли у країні обговорювався проект закону про освіту, львівські освітяни зауважили, що в країні існувала проблема підготовки учителя. Освітяни вважали, що не можна було готувати учителя в класичному університеті. Це лише можливо було робити в стінах педінститутів. Проте, в університеті, на думку педагогів Львівського ДПП, варто було готувати вчителя з виробничим навчанням, бо для цього великі навчальні заклади мали теоретичну та матеріальну бази [11]. У 1958 р. до пропозиції львів'ян не дослухалися, виробниче навчання залишилося однією зі сфер діяльності педагогічних вишів. Та згодом ідея була реанімована в трохі іншому потрактуванні – як створення специфічних загальнонаукових факультетів (ЗНФ) при інститутах.

Обговорення теми набуло широкого розголосу у пресі початку 1960–х років. У лютому 1962 р. доцент Запорізького ДПП Д. Ганія пропонувала відкрити ЗНФ при всіх педагогічних вишах з трирічним навчанням, а ректор Чернігівського ДПП В. Костарчук для цього радив перебудувати під ЗНФ усе заочне навчання. Сприяти цьому мало б уведення лекцій тричі на тиждень, особливо для студентів–фізиків, бо більше тисяч учителів у школах УРСР н той час були без вищої освіти. Торкалися і чисто організаційних питань. Так, доцент Черкаського ДПП М. Мойсеєнко пропонувала увести спеціальну систему іспитів на загальнонауковому факультеті. В гуманітарному виші радила запровадити тестування з рідної мови і літератури та історії СРСР, а для природничих дисциплін рекомендувала складати рідну мову і літературу, математику, фізику та хімію [12].

Уже у квітні 1962 р. рішення про створення 55 ЗНФ в УРСР при вишах було прийняти начебто з огляду на результати короткого освітянського обговорення як факультети заочного навчання. Принцип організації навчання у таких ЗНФ був територіальний (зональний): країну поділили на 34 зони по 1–2 ЗНФ у кожній. По одному ЗНФ діяло у Бердянському, Вінницькому, Дрогобицькому, Ніжинському, Сумському, Черкаському, Чернігівському, Мелітопольському педінститутах. Там же, де у місті працювали два виші, спеціальності розподіляли з урахування профілю закладу. Наприклад, у Житомирському ДПП були гуманітарні і математичні дисципліни, а в сільськогосподарському інституті – агрономія та економіка. Загалом, ЗНФ об'єднували

студентів 4 відділенні: економічного (економічної промисловості), гуманітарного (російська мова і література, українська, іноземна, історія, журналістика, філософія, правознавство, бібліотечарська справа, бібліографія), математичного та агрономічного (агрономія, ґрунтознавство, плодощовніцтво). Студенти могли навчатися упродовж I–III курсів на ЗНФ, а IV–V продовжували на заочному відділі профільних вишів, користуючись при цьому правами студентів стаціонару [13].

Популярність ЗНФ при педагогічних інститутах була значною. Проте, апологети реформ хотіли кращих результатів, тому, наприклад, у 1962 р. ректор ЗНФ при Чернігівському пединституті В. Костарчук «скаржився», що на 478 місць вони одержали «лише» 700 заяв [15]. Освітня, як можна побачити з преси, із захопленням зустріли введення навчання на ЗНФ. Багатьох радувала можливість розширити контингент студентів за рахунок представників різних спеціальностей. Наприклад, на загальнотехнічному факультеті Вінницького ДПІ у 1962 р. навчалися зовсім різні люди: формувальник електротехнічного заводу П. Сокуров, швачка Н. Бобер, а також ливарники, інженери та електрослюсарі [14]. Одних тягнула туди, як висловилися житомиряни, «жадоба до знання», а передовсім до здобуття учительських навичок. Прикладом була Галина Панасюк, котра вступила на загальнонауковий факультет Житомирського ДПІ, аби продовжити справу батька, який вчителював до війни і загинув [16]. Проте, в інших випадках педагогічне спрямування закладу зникло, він ставав лише черговим гвинтиком у підготовці кваліфікованого працівника у країні робітників.

Остання реформа «відлиги», що намагалася злити освіту з виробництвом, не торкнулася педагогічних інститутів напряму. Однак, їхні колективи гаряче вітали цю ідею. У 1964 р. в розпалі була реформа з утворення заводів–вузів. Реформа уже починалася у 1930 р., проте, не була гаряче підтримана громадськістю і скоро заглухла. Її реанімація у 1960–х дала свої плоди. Скоро заводи–вищі технічні навчальні заклади стали еталонами підготовки спеціалістів з технічного профілю. Такою робітничою академією став у 1964 р. Дніпродзержинський металургійний завод–вуз імені М. І. Арсенічева [17].

Список використаних джерел

1. Вступні екзамені в педвузах України // Радянська освіта. – 8 серпня 1953. – №32. – С.2.
2. Усенко Ф., Хало В. Педвузи України в новому навчальному році // Радянська освіта. – 29 вересня 1955. – №39. – С.1.
3. Король М. До побудови комунізму // Радянська освіта. – 6 квітня 1957. – №14. – С.1.
4. Тевлін Я. Краще планувати // Радянська освіта. – 27 квітня 1957. – №17. – С.4.
5. Оплаканський І. Удосконалити роботу вищої школи // Радянська освіта. – 13 грудня 1958. – №50. – С.4.
6. Інформаційне повідомлення про Пленум ЦК КПРС 12.11.1958 р. // Радянська освіта. – 16 листопада 1958. – №46. – С.1.
7. Коваленко Г., Єфимова З., Яцук П. Удосконалити роботу вищої школи // Радянська освіта. – 13 грудня 1958. – №50. – С.4.
8. Ігнат'єв Б. Удосконалити роботу вищої школи // Радянська освіта. – 13 грудня 1958. – №50. – С.4.
9. Давидов М. Михайленко В. Вузи і їх географія // Радянська освіта. – 26 серпня 1961. – №68. – С.2.
10. Шморгун В. Два полюси вищої освіти // Радянська освіта. – 9 вересня 1961. – №72. – С.2.
11. Ломов Г., Чепелев В. Де і як готувати вчителів? // Радянська освіта. – 13 грудня 1958. – №50. – С.4.

12. Загальнонаукові на порядку денному // Радянська освіта. – 14 лютого 1962. – №103. – С.4.
13. Черкасов М. Загальнонаукові відкрито // Радянська освіта. – 4 квітня 1962. – №27. – С.1.
14. Серга Ф. Комуністи загально технічного // Радянська освіта. – 23 травня 1962. – №40. – С.2.
15. На загальнонаукових факультетах // Радянська освіта. – 13 червня 1962. – №46. – С.1.
16. Петренко Л. Перші кроки житомирян // Радянська освіта. – 20 червня 1962. – №48. – С.2.
17. Логінов В. Робітнича академія // Радянська освіта. – 28 березня 1964. – №26. – С.1.
18. Роботу педвузів – на рівень вимог XIX з'їзду партії // Радянська освіта. – 7 лютого 1953. – №6. – С.1.

References

1. Vstupni ekzameny v pedvuzakh Ukrainy // Radians'ka osvita. – 8 serpnia 1953. – №32. – S.2.
2. Usenko F., Khalo V. Pedvuzy Ukrainy v novomu navchal'nomu rotsi // Radians'ka osvita. – 29 veresnia 1955. – №39. – S.1.
3. Korol' M. Do pobudovy komunizmu // Radians'ka osvita. – 6 kvitnya 1957. – №14. – S.1.
4. Tevlin Ya. Krashche planuvaty // Radians'ka osvita. – 27 kvitnya 1957. – №17. – S.4.
5. Oplakans'kyi I. Udосkonalyuvaty robotu vyshchoyi shkoly // Radians'ka osvita. – 13 hrudnya 1958. – №50. – S.4.
6. Informatsiynе povidomlennya pro Plenum TsK KPRS 12.11.1958 r. // Radians'ka osvita. – 16 lystopada 1958. – №46. – S.1.
7. Kovalenko H., Yefymova Z., Yatsuk P. Udосkonalyuvaty robotu vyshchoyi shkoly // Radians'ka osvita. – 13 hrudnya 1958. – №50. – S.4.
8. Ihnat'yev B. Udосkonalyuvaty robotu vyshchoyi shkoly // Radians'ka osvita. – 13 hrudnya 1958. – №50. – S.4.
9. Davydov M. Mykha'ylenko V. Vuzy i yikh heohrafiya // Radians'ka osvita. – 26 serpnia 1961. – №68. – S.2.
10. Shmorhun V. Dva polusy vyshchoyi osvity // Radians'ka osvita. – 9 veresnia 1961. – №72. – S.2.
11. Lomov H., Chepelyev V. De i yak hotuvaty vchyteliv? // Radians'ka osvita. – 13 hrudnya 1958. – №50. – S.4.
12. Zahal'nonaukovi na porjadku dennomu // Radians'ka osvita. – 14 lyutoho 1962. – №103. – S.4.
13. Cherkasov M. Zahal'nonaukovi vidkryto // Radians'ka osvita. – 4 kvitnya 1962. – №27. – S.1.
14. Serha F. Komunisty zahal'no tekhnichnoho // Radians'ka osvita. – 23 travnya 1962. – №40. – S.2.
15. Na zahal'nonaukovykh fakul'tetakh // Radians'ka osvita. – 13 chervnya 1962. – №46. – S.1.
16. Petrenko L. Pershi kroky zhytomyrjan // Radians'ka osvita. – 20 chervnya 1962. – №48. – S.2.
17. Lohinov V. Robitnycha akademiya // Radians'ka osvita. – 28 bereznia 1964. – №26. – S.1.
18. Robotu pedvuziv – na riven' vymoh XIX z'yizdu partiyi // Radians'ka osvita. – 7 lyutoho 1953. – №6. – S.1.

Lukyanenko O. V., Ph.D. in History, Senior lecturer of cultural studies sub-department in V. G. Korolenko Poltava National Pedagogical University (Ukraine, Poltava), lukyanenko.ov@gmail.com

The educators of pedagogical institutes of the Ukrainian SSR of the «thaw» period on the crossroads of the educational reforms (P.1)

The article illustrates the change in the attitude of the teams of the higher pedagogical institutes of the Ukrainian SSR to the reform their professional environment during the period of de-Stalinization (1953–1964 biennium). Application of content analysis of the pedagogical press allowed to illustrate the interpretations of goals of changes by the university professors; identify their real and desired meaningful content of the redistribution of spheres of influence between teaching institutions, to compare organization of transformation process in different regions, sectors and areas.

Keywords: *Every-day life, education reform, higher pedagogical school, de-Stalinization.*

Лукьяненко А. В., кандидат исторических наук, старший преподаватель кафедры культурологии, Полтавский национальный педагогический университет им. В. Г. Короленко (Украина, Полтава), lukyanenko.ov@gmail.com

Коллективы педагогических вузов Украинской ССР времён «оттепели» на перекрёстке образовательных реформ (Ч.1)

Иллюстрируются изменения в отношении коллективов пединститутов УССР периода десталинизации (1953–1964 гг.) к реформированию их профессиональной среды. Применение метода контент-анализа педагогической

прессы позволило проиллюстрировать толкование преподавателями вузов цели изменений: выявить их реальное и желаемое содержательное наполнение, передела сфер влияния между педагогическими институтами, сравнить организацию процесса преобразований в различных регионах, сферах и направлениях.

Ключевые слова: повседневность, реформы образования, высшая педагогическая школа, десталинизация.

відповідності з роботою, коли у будівельні виші приймали лише будівельників, в учительські – учителів. Нове розпорядження дозволяло навчатися на іншій, ніж основна за місцем роботи, спеціальності. Умова була лише одна: студент мав перейти на іншу роботу за профілем навчання за 3 роки опанування нового фаху [1]. Такі правила не знайшли заперечення. З рештою, контингент вишів зростав. Надалі реформи лише поглиблювалися. У 1957 р. абітурієнти до педагогічних вишів складали зовсім нові для педвузів іспити. Серед таких були екзаменати з детальної машини на фізико–математичному факультеті чи то опору металів, а бажаючі вступити на філологічні факультети уперше складали іспити зі співів, хору та сольфеджіо. Прикметно, що багато школярів вдало справлялися із такою задачею та поповнювали ряди майбутніх учителів. Так, у КДПП із 49 абітурієнтів 1957 р., що воліли вступити на фізико–математичний факультет, 42 отримали «добре» та «відмінно» на технічних екзаменах [3].

Та цим зміни «правил гри» не обмежилися. Уже за три роки, у квітні 1960, умови прийому до вишів знову змінилися. Влада увела віковий ценз для студентів стаціонару у 35 років, на заочний же відділ приймали всіх обмежень. Встановлювалася й першочерговість прийому поза конкурсом осіб, що вступали до вишів після виробництва та з радгоспів та колгоспів з 2 річним виробничим стажем, а також демобілізованих воїнів Радянської Армії. Для освітніх закладів навіть встановили правило: молодь із дворічним виробничим стажем повинна була складати не менше 20% від плану прийому [7].

Але під кінець «відлиги» питання так і залишилося відкритим. У пресі у жовтні 1963 р. почалася відкрита дискусія з цього приводу, народжена публікацією «Вимоги сучасності» за авторством проректора КДУ В. Цветкова та декана хімічного факультету А. Пилипенка. Педагоги стверджували, що найбільш творчий період життя людини в галузі математики становив 20–45 років, а в галузі природознавства 30–50 років. Це спонукало їх до висновків, що геронтократична радянська дійсність мала зменшити середній вік докторів наук у країні, які просто не повинні були бути старими. А задля цього варто було б реформувати всю систему освіти. Для початку вони рекомендували зменшити термін навчання в школі до 10 років, а потім, після готовності до самостійної роботи на виробництві, це давало змогу закінчувати навчання молоді у вузі у 21–22 роки [9]. Відповідно й країні віковій межі для навчання у виші мали б бути переглянутими.

Київських колег підтримали у Вінниці, того ж 1963 року запропонували, аби влада законодавчо обмежила вік для стаціонару 30 роками, а для заочного таких рамок вінничани не рекомендували вводити, мотивуючи це позицією: «дозволити вчитися всім, хто хоче». Неоднозначно й виглядала їхня пропозиція продовжити чинність дії конкурсу для вступників протягом I семестру їхнього навчання. Таким чином викладачі Вінницького ДПП хотіли мати право відраховувати з вишу «випадкових» абітурієнтів, які не планували у подальшому пов'язувати своє життя з педагогічною діяльністю [8]. Зазнали змін не лише підходи до прийому студентів, а й до часу їхнього перебування у виші. Так, у 1957 р. минув останній рік підготовки спеціаліста вишів за чотирирічним терміном. Надалі програми мали б розроблятися на 5 років прищеплення професійних

УДК 94(477)«1953/1964»:378

Лук'яненко О. В.,
кандидат історичних наук, старший викладач
кафедри культурології, Полтавський національний
педагогічний університет ім. В. Г. Короленка
(Україна, Полтава), lukyanenko.ov@gmail.com

КОЛЕКТИВИ ПЕДАГОГІЧНИХ ВІЗ УКРАЇНСЬКОЇ РСР ДОБИ «ВІДЛИГИ» НА ПЕРЕХРЕСТІ ОСВІТНІХ РЕФОРМ (Ч.2)

Глоструються зміни у ставленні колективів педінститутів УРСР періоду десталінізації (1953–1964 рр.) до реформування їхнього професійного середовища. Застосування методу контент-аналізу педагогічної преси дозволило проілюструвати тлумачення викладачами вишів мети змін; виявити її реальне та бажане змістове наповнення переділу сфер впливу між педагогічними інститутами, порівняти організацію процесу перетворень у різних регіонах, сферах та напрямках.

Ключові слова: повсякдення, реформи освіти, вища педагогічна школа, десталінізація.

Не менше уваги, аніж переформатуванню сітки вишів, педагоги УРСР приділили донесенню до широкого загалу свого бачення організації навчального процесу. Прикметно, що пропозиції освітня тут подавалися упродовж усього часу більш–менш рівномірно. Вони не були тенденційними, не були штучно прив'язані до прийняття чергового закону та не стосувалися організованого владою обговорення. Це був голос практики, висловлення наболілого чи дійсно бажаного у часи змін. Часто публікації з'являлися уже як реакція на прийняті владою рішення.

Рішучих змін зазнали правила прийому до вишів. Із травня 1955 р. в усіх вузах (за винятком філологічних відділень) скасовувалися усні вступні іспити з російської мови і літератури. Відмінили також і ценз у 17 років для прийому на загальні відділи у суворій

навичок [2]. Проте, за шість років постала нагальна проблема переглянути установлені норми. Так, згадане нами керівництво КДУ у 1963 р. рекомендувало збільшити строк навчання у виші до 6–7 років, що мало б сприяти повному засвоєнню матеріалу [2]. У Вінниці ж пішли далі, вважаючи, що державі не слід було скорочувати термін навчання для заочника. Він навпаки мав би був на 1–2 роки довшим від навчання студентів стаціонару [8].

Проте, головним було не стільки продовження терміну навчання, скільки розширення профілю. Причому «розширюватися» почали не лише курси підготовки, але й вимоги до вступників. Одне з таких «розширень» стосувалося поєднання музики та співів з філологічними студіями. Цікаво побачити, як із часом, під впливом вимог держави, освітяни змінювали свою позицію з приводу реформ. Наприклад, у ХДПІ до середини 1950–х рр. вважали недоцільним поєднання мови і співів. Проте, коли реформа вступила в силу, ректорат виступив із заявами, що таке поєднання не лише не перешкоджало, але й розширювало світогляд студентів. Виявилось, що молоді люди вивчають з ентузіазмом сольфеджіо, хорознавство, музичну літературу та опановують гру на музичних інструментах. Не оминали і гіркої правди: на початкових етапах нововведення були великі труднощі з кадрами, адже Міносвіти ставилося байдуже до втілення своїх планів у життя. Так, у ХДПІ уже прийняли на роботу більше 30 осіб для забезпечення викладання нових курсів, проте Міносвіти не створило кафедр та не розглянуло питання про організацію нових спеціалізованих кабінетів. Своїми силами обходитися було важко: на 260 студентів які мали б опановувати музичний профіль, виш мав всього 4 піаніно, 5 скрипок та 6 домр. Мало того, що Міносвіти не забезпечило заклад новими навчальними планами, що доводилося вчити дітей «наманья», так ще й гроші на придбання інструментів не передбачило. А купити за свої кошти дефіцитні фортепіано було складно [4]. За рік, у 1958 Бердичівські педагоги нагадали про невирішеність цієї проблеми дещо з іншого боку: у периферійних вишах не було викладачів музичних дисциплін, не те що інструментів [5].

Окремий блок питань, що піднімалися у пресі доби «відлиги», стосувався організації навчання специфічних груп учителів. Проблемною сферою залишалось виділення в окрему ланку навчання вчителів для молодшої школи. У 1958 р. викладачі Бердичівського вишу пропонували утворити спеціальні факультети підготовки учителів початкової освіти при педінститутах. Практика була позитивною, адже в УРСР уже три роки поспіль (1955–1958 рр.) проводилася подібна робота. І, як стверджували освітяни, підготовка фахівців на таких факультетах була кращою, аніж в педучилищах. Єдиною проблемою, яку не могли подолати на місцях навіть за наявності таких факультетів, був брак кваліфікованих професорсько–викладацьких кадрів у галузі [5].

У Ніжині ж навпаки Гордієвим вузлом називали освіту майбутніх учителів хімії. У 1964 р. вони питання про хімічний всеобуч, необхідний для хімізації всього сільського господарства. Освітяни визнавали, що завдяки реформі освіти упродовж «відлиги» студенти–біологи мали змогу отримувати значно ширшу хімічну підготовку, ніж того вимагала робота у школі: вони осягали основи хімічних технологій, проходили практики на хімічних заводах, вивчали хімічні високомолекулярні сполуки та

органічний синтез, опановували методику викладання хімії та відвідували інші профільні спецкурси. Проте навіть після років перебудови навчання, матеріальна база викладання хімії в педінститутах залишалася слабкою. Тому викладачі Ніжинського ДПІ закликали створити хімічні чи хіміко–фізичні факультети у педвузах або відділи при факультетах природознавства на зразок тих, що діяли при класичних університетах [11].

Прикметно, що перестороги ніжинчан розділяли й інші педагоги по УРСР. у своїх листах до редакції «Радянської освіти» І. Волошин зауважував, що хімія дійсно була проблемою №1 для педвузів. Він навіть розкривав ті негаразди, про які промовчали освітяни з Ніжина. Кафедри хімії були дуже малі, об'єднуючи лише по 4–5 спеціалістів, а дисциплін, які вони мали б читати, було у декілька разів більше. Автори статті констатували, що навчальне навантаження члена кафедри хімії нагадувало конгломерат різних курсів, які не відповідали професійній підготовці викладача. Тому для покращення роботи у педвузах пропонували мати мінімум 6–7 викладачів на кафедрі, щоб забезпечити нормальне викладання всіх курсів. Освітянин О. Баран зауважував, що педвузи не мали достатньо спеціальних лабораторій для вироблення професійних навичок хіміків. Тому у кожному виші слід було б відкрити мінімум 2–3 нові лабораторії. До того ж відсутність підтримки з боку місцевих органів влади часто ускладнювала організацію практики майбутніх хіміків на заводах [12].

У другій половині 1950–х років реформи роботи вищої освіти передбачали посилення зв'язку зі школами. Проте, і тут спостерігалися подвійні тлумачення. Скажімо, у Бердянському педінституті 1964 р. визнавали, що не всі науковці з охотою починали співпрацю зі школами. Кафедри вишу насильно доручали роботу викладачам в загальноосвітніх закладах. Педагогів силою наказу відправляли до Липецької та Кіровоградської областей, де мали б вивчатися передові методики роботи (так званий «Липецький метод»). Окрім неохоти університетських працівників, слід зауважити й нездорові шкільні вимоги. Середні навчальні заклади вимагали переважно матеріальної допомоги від вишів: обладнання для кабінетів, нових приладів, акумуляторів, циркулів і навіть указок. Часто педагоги ВНЗ доволі креативно виходили з таких проблемних ситуацій, коли школи не хотіли їх приймати для обміну досвідом без матеріальних вливань. Так, старший викладач Л. Кривенко на зумів здобути собі «квиток» на уроки креслення в Андріївській середній школі на Запоріжчині доволі хитроумно. Предмет у школі викладався виключно за підручником. Тому викладач у сусідньому зі школою дворі назбирав з ремонтної майстерні шайби, гайки, поршні, шестерні і відніс дітям, аби ті креслили за оригіналами. Напевне, такими обмінами в багатьох випадках наближення школи до життя і завершувалося. В основному ж, як констатували бердянські освітяни: «Смаку до науки у більшості учителів ще немає» [10].

Тут варто звернути увагу на ставлення освітян до нововведень у системі загальної середньої освіти. Центровою у 1960–х стала пропозиція звернутися до так званого липецького методу навчання. Сам він був розроблений викладачем Липецького ДПІ К. Москаленком на покордонні 1958–1959 рр. Він відвідав більше 250 уроків різних учителів, аби виявити хиби

в організації уроків. Такими, зокрема, К. Москаленко вважав витрачання третини робочого часу на перевірку домашньої роботи, «допит» учня на уроці, приниження його перед класом через доведення незнання школяра тощо. Проте, проблема липецького методу до українських освітян дійшла лише на початку 1960-х. У «Радянській освіті» у червні 1962 р. уперше рекомендували звернути увагу на «досвід липецьких маяків» – комбінований урок. Освітняні пропонували наступний алгоритм роботи. На початку заняття організувати практичну роботу, навчання вести без двійок, не карати за помилку, а стерегти від неї. Домашня робота була невелика – не більше 1/3 того, що вивчене у класі, завдання ж мало бути творче – припустімо, не розв'язати подане, а скласти задачу самому [14].

Сказати, що колективи педагогічних вишів жваво долучилися до обговорення методу не можна. Єдина публікація, що стосувалася специфічно липецького методу, вийшла лише за півроку. Її автори, педагоги Запорізького ДПП, рекомендували не викидати «застарілу форму уроку» на користь нового типу. В інституті вважали недоцільним уведення методу фронтального опитування, який, на їхню думку, – забирав 2/3 часу, у ходу якого опитувалися здебільшого 2–3 учні. Освітняні пропонували розширити його до опитування всього класу. Низькою видавалися їм корисність системи накопичення балів і сумарної оцінки в кінці навчання, запропонована у Липецьку. На думку педагогів ЗДПП, тоді учні не заглиблювалися в тему, квапилися казати одне–два слова, більше не висловлюючись заради свого «малого балу». Проблема полягала ще й тому, що новий метод став нав'язуватися у школах як ідеальний. Часто вихованці педагогічних інститутів вставали повністю безпорадними в нових методичних умовах. Так, молода учителька, випускниця Бердянського ДПП В. Савіна зізналася у 1963 р., що не вивчала липецького методу у педінституті. Проте, мала опанувати його, бо директор школи вимагав працювати по–новому. В таких умовах багаторічний досвід учителя зводився, як казали у Запоріжжі, до трафаретних схем [15].

Викладачі вишів мали свою позицію і щодо проведення фінального екзаменування своїх підопічних. Наприклад, у Бердичіві 1958 р. пропонували повернути забуте правило про необхідність мати 1 рік стажу в школі, і лише після цього видавати диплом про вищу освіту [2]. Освітняні з міста Дубно навпаки намагалися зменшити суворість в оцінці випускника. Вони рекомендували, щоб на державних іспитах педінститутів був присутній, окрім членів комісії, академічний керівник групи. Він, на думку дубнівчан, міг додати об'єктивності до роботи екзаменаторів, знаючи студентів [6].

Загалом, як бачимо, вищу школу постійно хилило від нових реформ. Нововведення, долаючи минулі негаразди, із часом все одно породжували нові перегини. Хоча влада намагалася виформовувати загальну думку лише на основі позитиву. Так, 17 квітня 1964 р., преса заявила про п'яту річницю закону про перебудову народної освіти в УРСР. Гасло неофіційного святкування саме собі свідчило про неможливість альтернативи тлумачення результатів реформи: «Ще не було в історії радянської школи таких разочих якісних перетворень. Змінилося ставлення до фізичної праці, трудівник став вирішувати виховання критерієм моральності» [13].

Список використаних джерел

1. Нові правила прийому у вузи // Радянська освіта. – 21 травня 1955. – №21. – С.4.
2. Богатов М. Педінститут готується до нового навчального року // Радянська освіта. – 23 липня 1955. – №30. – С.2.
3. Мітюрлов В. Екзамени в педвузах УРСР // Радянська освіта. – 29 червня 1957. – №26. – С.2.
4. Гетьманець М. Перші кроки перебудови // Радянська освіта. – 23 лютого 1957. – №8. – С.2.
5. Мойсенко М. Удосконалювати роботу вищої школи // Радянська освіта. – 13 грудня 1958. – №50. – С.4.
6. Дубинський П. Удосконалювати роботу вищої школи // Радянська освіта. – 13 грудня 1958. – №50. – С.4.
7. Нові правила прийому до вузів // Радянська освіта. – 9 квітня 1960. – №29. – С.4.
8. Тарнавський Л. Вимоги сучасності // Радянська освіта. – 23 жовтня 1963. – №84. – С.2.
9. Цвєтков В., Пилипенко А. Вимоги сучасності // Радянська освіта. – 18 жовтня 1963. – №74. – С.2.
10. Леоновський Л. Співдружність // Радянська освіта. – 18 січня 1964. – №6. – С.2.
11. Горбач В., Баран О., Солдатов М. Це не гордіїв вузол // Радянська освіта. – 12 лютого 1964. – №13. – С.2.
12. Волошин І., Баран О., Петренко Д., Зінченко М. Хімія і специфіка педвузу // Радянська освіта. – 21 березня 1964. – №24. – С.2.
13. Школа у путі // Радянська освіта. – 15 квітня 1964. – №31. – С.1.
14. Зданевич В., Муромцева А. Світло липецьких маяків // Радянська освіта. – 13 червня 1962. – №46. – С.3.
15. Бисикало С. В. І свого не цурайтесь // Радянська освіта. – 6 лютого 1963. – №10. – С.3.

References

1. Novi pravyla pryymu u vuziv // Radians'ka osvita. – 21 travnya 1955. – №21. – С.4.
2. Bohatov M. Pedinstytut hotuyet'sya do novoho navchal'noho roku // Radians'ka osvita. – 23 lypnya 1955. – №30. – С.2.
3. Mityurov V. Ekzameni v pedvuzakh URSR // Radians'ka osvita. – 29 chervnya 1957. – №26. – С.2.
4. Het'manets' M. Pershi kroky perebudovy // Radians'ka osvita. – 23 lyutoho 1957. – №8. – С.2.
5. Moyseyenko M. Udokonaluyvaty robotu vyshchoyi shkoly // Radians'ka osvita. – 13 hrudnya 1958. – №50. – С.4.
6. Dubynets'kyy P. Udokonaluyvaty robotu vyshchoyi shkoly // Radians'ka osvita. – 13 hrudnya 1958. – №50. – С.4.
7. Novi pravyla pryymu do vuziv // Radians'ka osvita. – 9 kvitnya 1960. – №29. – С.4.
8. Tarnav's'kyy L. Vymohy suchasnosti // Radians'ka osvita. – 23 zhovtnya 1963. – №84. – С.2.
9. Tsvyetskoy V., Pylypenko A. Vymohy suchasnosti // Radians'ka osvita. – 18 zhovtnya 1963. – №74. – С.2.
10. Leonov's'kyy L. Spivdruzhnist' // Radians'ka osvita. – 18 sichnya 1964. – №6. – С.2.
11. Horbach V., Baran O., Soldatov M. Tse ne hordiyiv vuzol // Radians'ka osvita. – 12 lyutoho 1964. – №13. – С.2.
12. Voloshyn I., Baran O., Petrenko D., Zinchenko M. Khimiya i spetsyfika pedvuzu // Radians'ka osvita. – 21 bereznya 1964. – №24. – С.2.
13. Shkola u puti // Radians'ka osvita. – 15 kvitnya 1964. – №31. – С.1.
14. Zdanevych V., Muromtseva A. Svitlo lypets'kykh mayakiv // Radians'ka osvita. – 13 chervnya 1962. – №46. – С.3.
15. Bysykalo S. V. I svoho ne tsuraytes' // Radians'ka osvita. – 6 lyutoho 1963. – №10. – С.3.

Lukyanenko O. V., Ph.D. in History, Senior lecturer of cultural studies sub-department in V. G. Korolenko Poltava National Pedagogical University (Ukraine, Poltava), lukyanenko.ov@gmail.com

The educators of pedagogical institutes of the Ukrainian SSR of the «thaw» period on the crossroads of the educational reforms (P.2)

The article illustrates the change in the attitude of the teams of the higher pedagogical institutes of the Ukrainian SSR to the of reform their professional environment during the period of de-Stalinization (1953–1964 biennium). Application of content analysis of the pedagogical press allowed to illustrate the interpretations of goals of changes by the university professors; identify their real and desired meaningful content of the redistribution of spheres of influence between

teaching institutions, to compare organization of transformation process in different regions, sectors and areas.

Keywords: *Every-day life, education reform, higher pedagogical school, de-Stalinization.*

Лукьяненко А. В., кандидат исторических наук, старший преподаватель кафедры культурологии, Полтавский национальный педагогический университет им. В. Г. Короленко (Украина, Полтава), lukyapenko.ov@gmail.com

Коллективы педагогических вузов Украинской ССР времён «оттепели» на перекрёстке образовательных реформ (Ч.2)

Иллюстрируются изменения в отношении коллективов пединститутов УССР периода десталинизации (1953–1964 гг.) к реформированию их профессиональной среды. Применение метода контент-анализа педагогической прессы позволило проиллюстрировать толкование преподавателями вузов цели изменений; выявить их реальное и желаемое содержательное наполнение передела сфер влияния между педагогическими институтами, сравнить организацию процесса преобразований в различных регионах, сферах и направлениях.

Ключевые слова: *повседневность, реформы образования, высшая педагогическая школа, десталинизация.*